

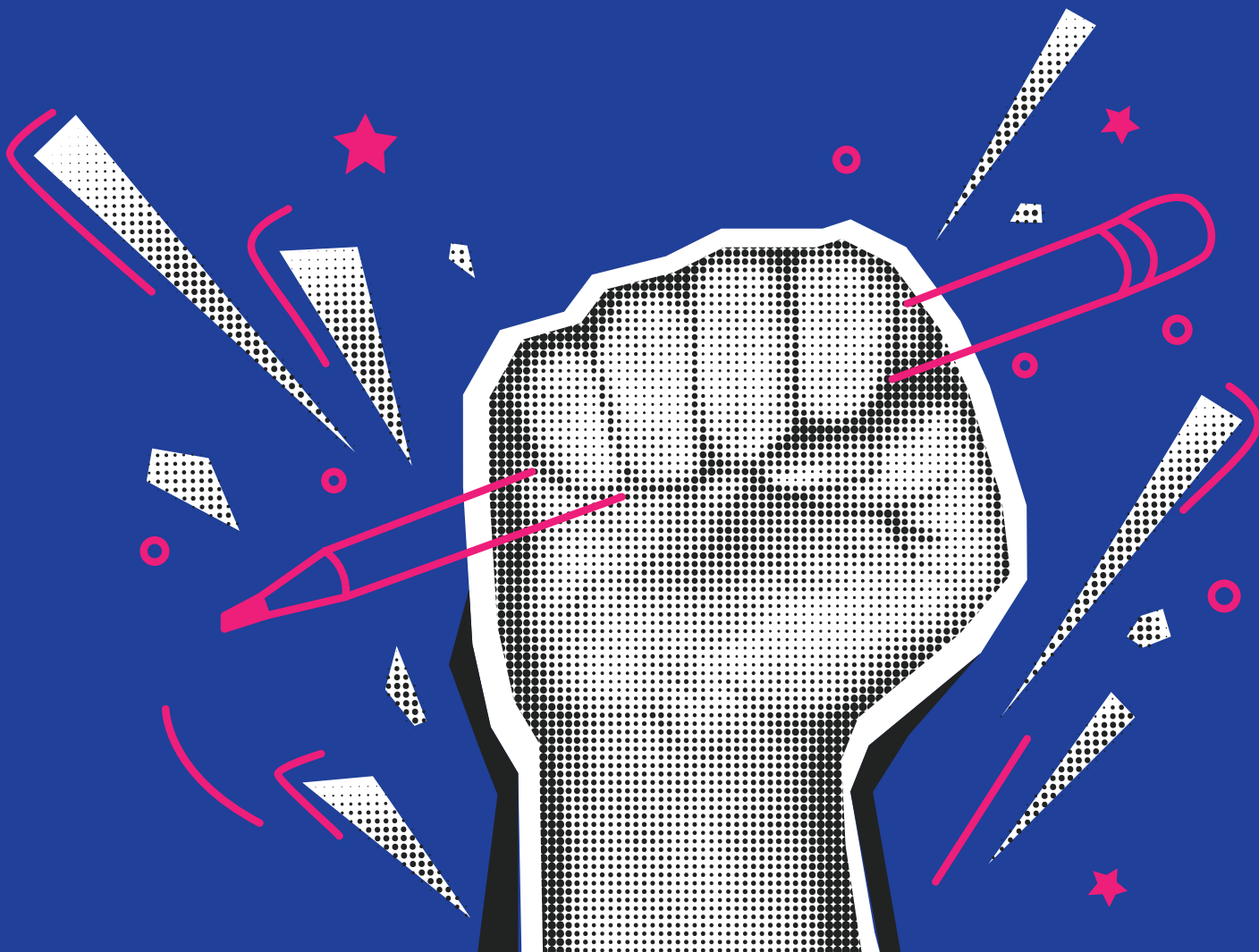
Институт
за
европска
политика.
Скопје

СЕРИОЗНО

СФАКАЊЕ НА ОДГОВОРНОСТИТЕ

ВО ВРСКА СО ПРАВОТО

НА ОБРАЗОВАНИЕ

Сериозно сфаќање на одговорностите во врска со правото на образование

Издавач:

Институт за европска политика – Скопје

За издавачот:

д-р Симонида Кацарска

Уредничка:

Билјана Котевска

Авторка:

Јана Павловска

Превод од англиски:

Шенаси Јахиу

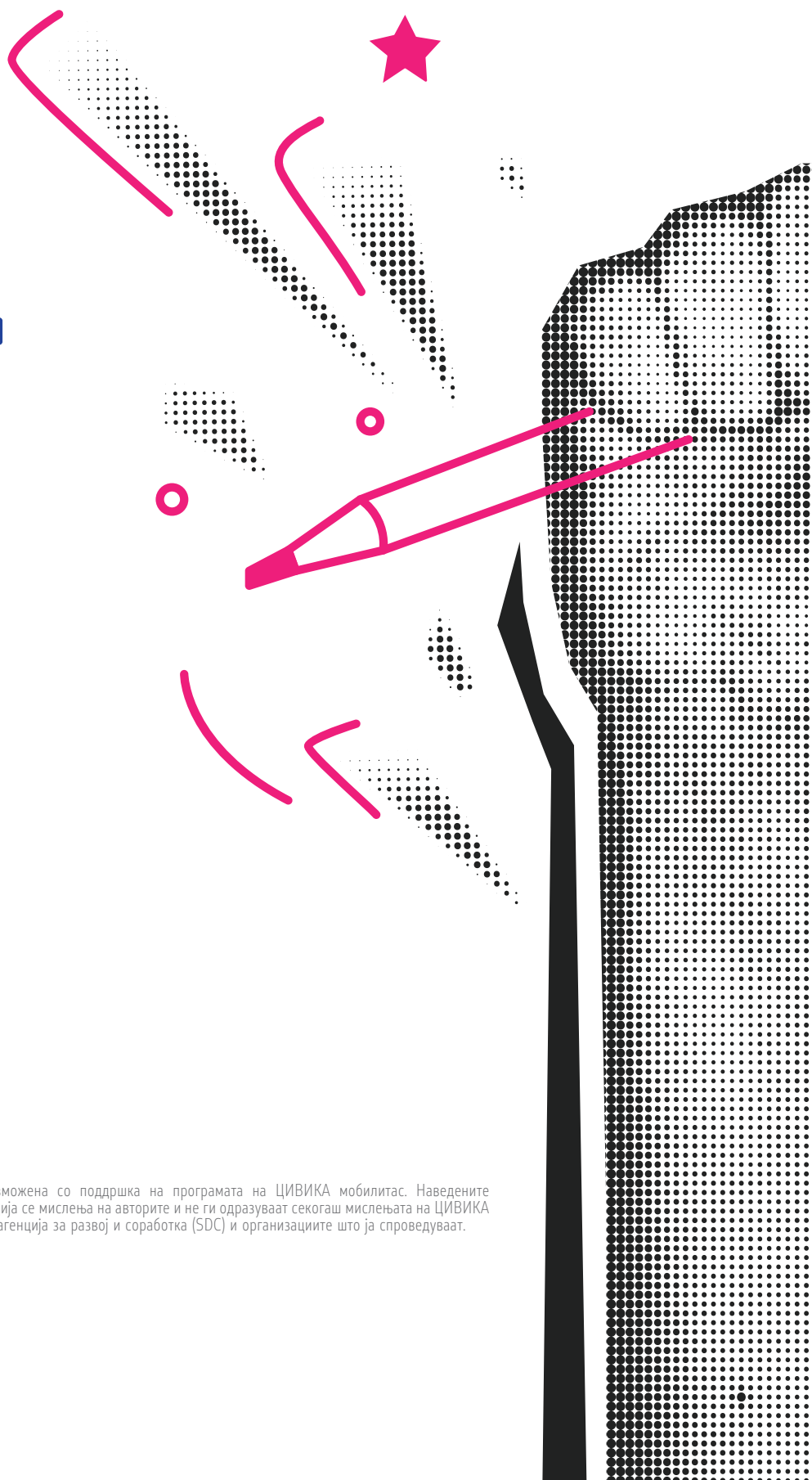
Графички дизајн:

Релатив

Скопје, 2021

Оваа публикација е овозможена со поддршка на програмата на ЦИВИКА мобилитас. Наведените мислења во оваа публикација се мислења на авторите и не ги одразуваат секогаш мислењата на ЦИВИКА мобилитас, Швајцарската агенција за развој и соработка (SDC) и организациите што ја спроведуваат.

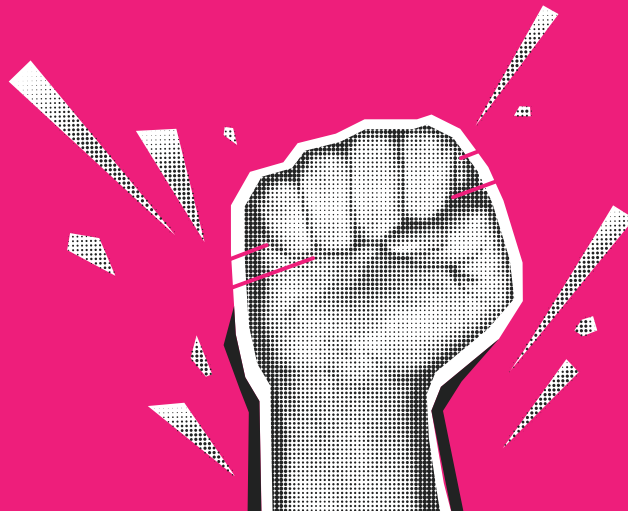

СОДРЖИНА

Извршно резиме.....	4
1. Вовед	5
2. Концептирање на правото на образование.....	6
3. Меѓународно право за човекови права и право на образование.....	7
4. Европската унија и правото на образование.....	8
5. Националното право и политика и правото на образование.....	10
6. Заклучок.....	15
7. Препораки.....	16
8. Користена литература.....	16

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

Како едно економско, социјално и политичко право, главната цел на правото на образование е да го промовира личниот раст и развој на поединецот, како и способноста тој/таа да се прилагоди на општеството. Додека глобалната концептуална рамка за правото на образование како човеково право е воспоставена според меѓународното право за човекови права и е уредно ратификувана од Северна Македонија, сепак остануваат значајни предизвици на национално ниво. Европската унија има развиено насоки во рамките на Повелбата за основните права со кои образованието се признава како човеково право (член 14, Поглавје II Слободи), кои Северна Македонија како земја кандидат треба да ги почитува. Сепак, Европската комисија објави јасни предизвици во врска со имплементацијата и почитувањето на правото на образование во Северна Македонија, чиешто решавање е одамна задоцнето.

Овој документ за политики ја следи концептуалната структура на „4А“ за правото на образование - приспособливост, достапност, пристапност и прифатливост и ги препознава клучните прашања каде што државата не успеала да ги исполни своите обврски кои се однесуваат на ова човеково право. Тоа покажува дека владата не го имплементирала правото на образование во целост, според четирите А, вклучително и постојаните предизвици како што се распространетата дискриминација, недостатокот на ресурси и широкиот размер на партизација. Кога се зборува за образовниот систем во Северна Македонија, секогаш треба да се има предвид дека таа е мултикултурна земја. Сепак, нејзиниот образовен систем не се справува добро со практиките на дискриминација и сегрегација. Не се вложуваат

доволно ресурси за градење на безбедна и здрава средина за учење за сите деца. Ова прашање започнува од недостигот на основни материјали како учебници, па сè до целата инфраструктура на соодветни објекти и нивна поправка. Поголем дел од училиштата не ги исполнуваат основните услови за безбедна средина, со што младите се изложени на (можна) опасност. Секое од горенаведените прашања е поврзано со прашањето на политичката репресија и важноста на придобивките на самите политички елити во реформските процеси, а не со интервенции кои би можеле да доведат до постигнување повисоки стандарди на настава и безбедност.

Овој документ за политики дава препораки како да се справуваме со овие предизвици. Иако се препознава дека суштински предизвик остануваат реформите на политичките елити за што ќе бидат потребни многу сложени и долгорочни процеси кои не се вклучени во овој документ, сепак може да се направат помали чекори во насока на исполнување на 4А во образованието, кои можат да доведат до исполнување на обврската на државата за правото на образование. Образованието треба да биде клучот за обезбедување цврста основа за благосостојба и искористување на целосниот потенцијал на секој поединец, а со тоа и на општеството како целина. Потребно е да се направат повеќе заложби во приоритизирањето и унапредувањето на образованието. На сите деца треба да им се обезбедат основните услови за нивните фундаментални права. За дискриминацијата и сегрегацијата во образованието, особено кон децата Роми и децата со пречки во развојот, треба сериозно да се постапува.

1. ВОВЕД

Воспитно-образовниот процес се смета за темел на човековиот развој и зајакнување. Во текот на изминатата деценија, правото на образование стана дел од меѓународната дискусија во однос на политиките што го придружуваат, како и на актерите вклучени во неговата реализација. Владините претставници на Северна Македонија им дадоа приоритет на новите домашни и меѓународни стратегии кои овозможуваат почитување на ова право во пракса.

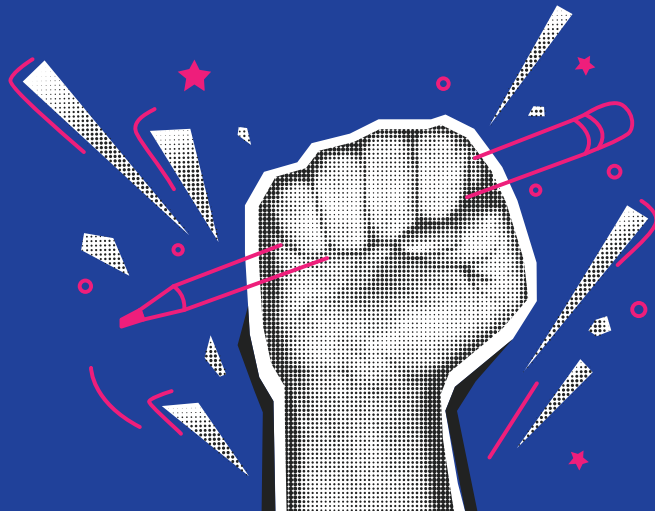
Во 2018 година, Северна Македонија ја промовираше Сеопфатната стратегија за образование за [2018-2025 година](#) (Министерство за образование и наука на Република Македонија). Стратегијата вклучува неколку активности релевантни за евалуација и подобрување на квалитетот на образованието, како што се: значително зголемување на уписот на деца во предучилишното образование и воведување задолжителна возраст на предучилишното образование (од 5-6 години); реформирање на наставните планови и програми за задолжително образование за да се зголеми нивната релевантност и привлечност, подобро усогласување со фазите на развој на децата и повеќе да се фокусираат на исходите од учењето; поддршка на развојот и доследно користење на квалитетни учебници; подобро насочување на програмите за стручно образование и обука (СОО) кон потребите на пазарот на труд; зајакнување на компетентноста на наставниот кадар на сите образовни нивоа; зајакнување на капацитетите за управување и лидерство на нивоа на централна и локална власт и во рамките на училиштата, и обезбедување на усогласени и транспарентни политики; развивање на национално оценување до 2020 година и нов концепт за државниот завршен испит (државен бакалауреат), особено за учениците во стручното образование и

обука. И покрај силното учество на владата во новите акциски планови, образовните резултати сè уште не се подобруваат, останувајќи меѓу најниските во Европа и Западен Балкан. Една од [препораките](#) на ОЕЦД (ОЕЦД 15) е да се изгради силна рамка која ќе обезбеди вложувања во системот за следење и евалуација и ќе ја насочи земјата кон подобри образовни резултати.

Овој документ се фокусира на правото на образование во однос на историјата на успешноста на Северна Македонија и усогласувањето со неа на нејзиниот пат кон Европската унија. За да се мерат податоците за земјата, се користи шемата „4А“ според која правото на образование има четири клучни елементи - приспособливост, достапност, пристапност и прифатливост. Овој документ започнува со краток преглед на оваа шема. Следствено на ова, го опишува правото на образовни стандарди на меѓународните тела како што се Советот на ОН и CЕСCR. Потоа, се осврнува кон ЕУ, давајќи преглед на европските политики во однос на ова право. На крај, овој документ преминува на национално ниво и ги истакнува националните политики проследени со проценка на имплементацијата на претходно споменатите четири елементи, споредувајќи ги нашите наоди со оние обезбедени од Европската комисија во годишните извештаи за напредокот на земјата (за периодот 2018-2020 г.). Врз основа на овие наоди, накратко се понудени неколку препораки. Сите податоци беа собрани преку канцелариско истражување и анализирани со квалитативна анализа. Овој документ се заснова на наодите од еден поширок истражувачки труд - Образованието во Северна Македонија од перспектива на човековите права¹.

¹ Јана Павловска, Образованието во Северна Македонија од перспектива на човековите права (допрва претстои)

2. КОНЦЕПТИРАЊЕ НА ПРАВОТО НА ОБРАЗОВАНИЕ

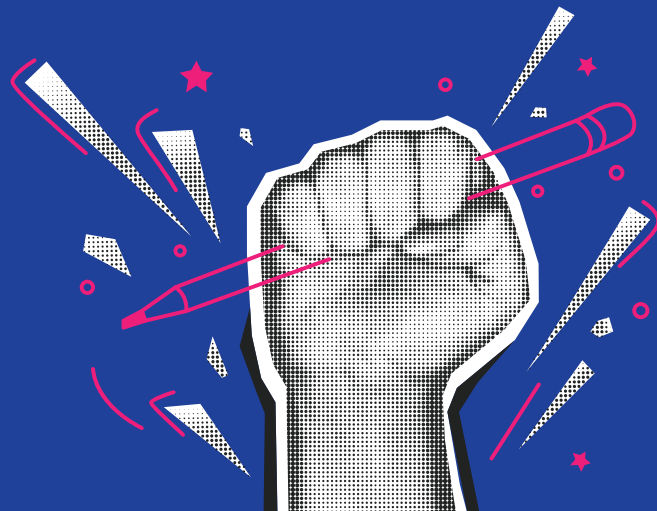

Образованието е човеково право и не треба да биде привилегија. Правото на образование треба да биде добро признаено, промовирано и обезбедено на сите нивоа, почнувајќи од национално/локално до глобално ниво. Образованието може да се согледа како основа за воспоставување и развивање на човечките вредности, достоинство и почит, особености кои мора да се стекнат во раните години, со цел децата да ги градат своите уникатни карактери. Образованието може да го отвори патот за сите деца без разлика на нивниот пол, националност или религиозно убедување, за да бидат вклучени, посилни и инспирирани да го искористат својот потенцијал. Кога се прифаќа правото на образование како основно, важно е да се разбере дека тоа би можело да отвори пат кон вреднување и учество во современото општество и во сè што има да понуди тоа општество.

Концептот на образованието може да се објасни преку четирите елементи (4A), развиени од Катарина Томашевски, кои ги покриваат сите основи кога станува збор за неговото спроведување во целост. Достапност (Availability): Осигурете се дека образованието е достапно на сите нивоа и обезбедете средства за квалитетното образование да стане реалност за оние кои немаат ресурси, маргинализираните групи и други.

Пристапност (Accessibility): Целта е да се осигура дека образованието е достапно за сите, без дискриминација и финансиски бариери, барем за задолжителните училишни години, и да се осигура дека ќе бидат отстранети сите други пречки поврзани со географската локација, за да се постигне универзалност. Прифатливост (Acceptability): Осигурете се дека образовните содржини и наставните методи се прифатливи. Имплементацијата на елементот на прифатливост најдобро може да се мери преку квалитетот на индикаторот. Приспособливост (Adaptability): Намената на овој елемент е образованието да цели кон целосниот развој на личноста, закотвено во правата и вредностите кои ги штитат и промовираат човековите права. Овој елемент се фокусира на наставните програми на образовниот систем и на тоа колку е тој прилагодлив за децата од различни етнички малцинства, како и за оние со посебни образовни потреби. Четирите елементи овозможуваат шема која понатаму се спроведува и на меѓународно и на национално ниво за да се оцени имплементацијата на правото на образование, неговата заштита и областите на кои треба дополнително да се обрне внимание. Ваквиот пристап овозможува правото да биде разбрано и соодветно почитувано, имајќи на ум дека тоа треба да биде подеднакво применливо за сите.

3. МЕЃУНАРОДНО ПРАВО ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА И ПРАВО НА ОБРАЗОВАНИЕ

Како што е утврдено во Универзалната декларација за човекови права на Обединетите нации, член [26](#) (Обединетите нации, чл. 26), образованието е право за кое сите човечки суштества имаат право. [Членот 2 од Протоколот бр. 1](#) на Европската конвенција за човекови права вели дека на секое лице треба да му се дозволи пристап до образование (Водич за член 2 од Протоколот бр. 1 кон Европската конвенција за човекови права - Право на образование). Образованието треба да биде законски гарантирано без дискриминација, а државите мора да го заштитат, почитуваат и исполнат ова право. Сепак, акцентот треба да се стави на фразата - „никому не смее да му се ускрати правото на образование“. Поради својата различност и важност, ова право може да се класифицира како економско, социјално и културно право, но исто така и како граѓанско и политичко право.

За да се разбере вредноста на образованието, мора да се препознаваат неговите цели и задачи, како и влијанието и моќта што ги има врз развојот на една просперитетна младина. Неизбежно е дека образованието ќе остави трага, без разлика дали тоа е на поединецот или воопшто на општественото, економското и политичкото ткиво на земјата. Затоа е важно да се нагласи фактот дека не само што е основно право, туку на некој начин е и услов, предуслов за идентификување и остварување на сите други човекови права. Ова го потврдува и [Општиот коментар бр. 13 на членот 13 \(1\)](#) на Комитетот за економски, социјални и културни права (CESCR) кој вели дека образованието треба да му овозможи на човекот да го задржи своето достоинство, да овозможи слобода да се биде дел од општеството, како и да се елиминираат расните бариери кои не опкружуваат (Комитет за економски, социјални и културни права). Со други зборови, образованието е одговорно за развојот на нечија личност.

4. ЕВРОПСКАТА УНИЈА И ПРАВОТО НА ОБРАЗОВАНИЕ

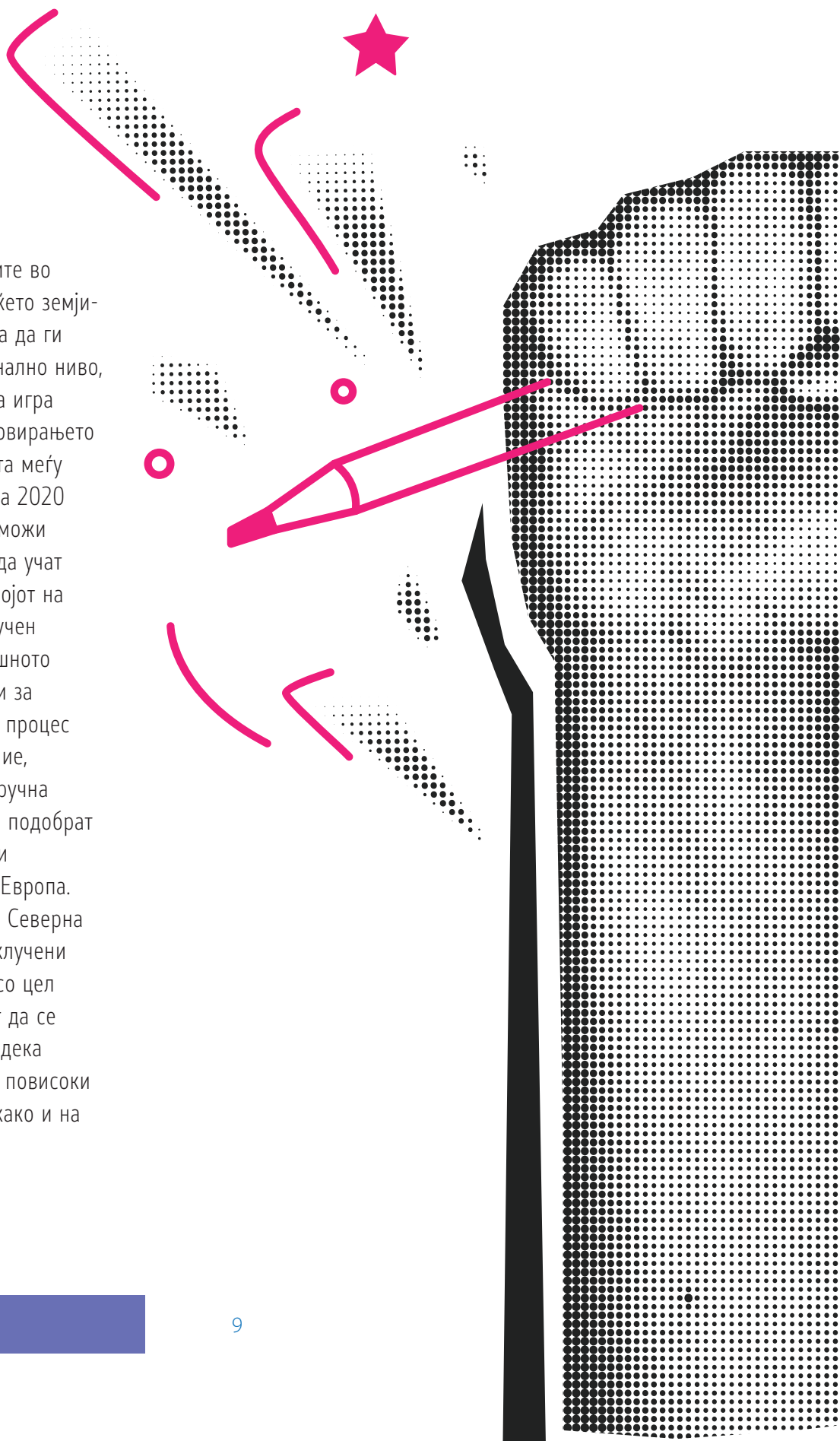
Повелбата за основните права на ЕУ е документ кој ги утврдува основните права. Ги вклучува правата заштитени со Европската конвенција за човекови права, судската пракса на Европскиот суд на правдата и правата и начелата на секоја земја-членка на ЕУ. Повелбата („Член 14 - Право на образование“) го признава правото на образование според член 14 од Поглавје II Слободи, кој вклучува децидни одредби кои мора да се почитуваат за да може соодветно да се имплементира. Трите одредби вклучуваат:

1. Секој има право на образование и право на пристап до стручно и континуирано образование;
2. Ова право ја вклучува и можноста за добивање бесплатно задолжително образование;
3. Треба да се почитува слободата да се основаат образовни установи со должно почитување на демократските начела и правото на родителите да обезбедуваат образование и настава на своите деца во согласност со нивните религиозни, филозофски и педагошки убедувања, во согласност со националните закони кои го регулираат остварувањето на таквите слободи и права.

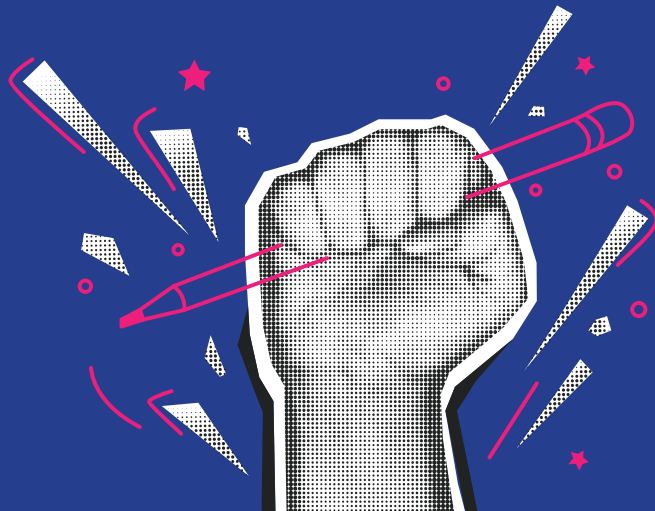
Овие три главни точки овозможуваат правото да ги опфати сите области за кое е наменето, нудејќи соодветно регулирање и мониторирање. Ограничувањата на пристапот до образование постојат само во смисла на спречување на лишување од ефективност (Водич за член 2 од Протокол бр. 1 на Европската конвенција за човекови права - Право на образование). Некои од нив вклучуваат јазик, критериуми за прием, школарина, националност, услов за минимална возраст, правни прашања, дисциплински мерки и здравје. Секое од нив го одредува секоја држава посебно, имајќи предвид дека според првата реченица на член 2 од Протоколот бр.1 - правото на образование го гарантира и регулира земјата (Водич за член 2 од Протокол бр. 1 кон Европска конвенција за човекови права -Право на образование).

Од перспектива на проширувањето на ЕУ, важно е да се напомене дека правото на образование главно се третира во Поглавје 26: Образование и култура на *acquis communautaire*. Преку ова поглавје, ЕУ предвидува унапредување на соработката меѓу земјите-членки и земјите во транзиција во зголемувањето на квалитетот на образованието, зачувувањето на културното богатство, зајакнувањето на поддршката и меѓусебната соработка меѓу државите, образовните достигнувања, интелектуалниот напредок.

Кога станува збор за политиките во врска со образованието, повеќето земји-членки на ЕУ имаат тенденција да ги конципираат своите на национално ниво, меѓутоа, целта на ЕУ овде е да игра улога на поддржувач во промовирањето и зајакнувањето на соработката меѓу нив. Рамката на стратегијата за 2020 година има за цел да им овозможи на земјите да соработуваат и да учат меѓусебно од искуствата. Развојот на образованието се смета за клучен елемент кон развојот на денешното општество. Постојните системи за обука, како што е Болоњскиот процес за европско високо образование, Копенхагенскиот процес за стручна обука, сите имаат за цел да го подобрат квалитетот на образованието и системите за обука на ЕУ низ Европа. Земјите кандидати, како што е Северна Македонија, треба да бидат вклучени во таквите обуки и програми со цел нивното ниво на подготвеност да се подобри. Треба да се очекува дека вклучувањето ќе резултира со повисоки достигнувања на ниво на ЕУ, како и на национално ниво.

5. НАЦИОНАЛНОТО ПРАВО И ПОЛИТИКА И ПРАВОТО НА ОБРАЗОВАНИЕ

Живееме во доба во која образованието станува од високо значење и важен прогресивен фактор за нашата општа благосостојба. Затоа за образованието да има позитивни резултати, сите мора да имаат право на тоа. Освен тоа, треба да постои глобално прифатен и добро прилагоден систем кој ќе обезбеди вештини и знаења за просперитетен живот. Од тие причини, македонската влада мора да ги почитува претходно споменатите 4А за спроведувањето на правото да биде целосно покриено. Овде, ги презентираме клучните точки кои покажуваат како стои земјата кога се оценува во рамките на 4-те А.

Достапност (Availability): Кога се разгледува рангирањето на Северна Македонија на ова поле, извештаите на Светска банка покажуваат дека една третина од училиштата бараат витални поправки - подрачните и повеќесменските училишта се особено подложни на инфраструктурни проблеми („Северна Македонија: Одржливост на испораката, финансирање на Општинската инфраструктура и услуги“). Поради недостигот од инвестиции, основните училишта немаат доволно ресурси потребни за подобрување на квалитетот. Многу од училиштата сè уште функционираат и покрај тоа што не можат да им ги обезбедат на децата нивните основни потреби за безбедна и удобна средина. Ова вклучува недостиг на санитарни производи во сите делови на објектите (училници, тоалети, кујни), недостаток на соодветна подготовка на оброците, недостаток на греење и на училишна опрема (столици, клупи, шкафчиња, табли). Меѓу другото, мора да се земе предвид дека образовниот систем во Северна

Македонија е децентрализиран, што значи дека надлежноста е во рацете на општините. Затоа, важно е да се напомене дека општините располагаат со само 5% (Проект за подобрување на основното образование) од вкупната сума потребна за спроведување на основното образование, која треба да се распредели и за платите на вработените и за одржување на училиштата. Токму тука лежи штетата и запоставувањето на капиталните трошоци, кои сочинуваат само 5% од вкупните трошоци за образование со кои се покрива целата земја. Овој процент претставува далеку помала сума од онаа што треба да се потроши во оваа област, особено за соодветна инфраструктура.

Како одговор на ова, постои нов проект, неодамна одобрен од училишниот одбор, кој ќе им помогне на општините да ја зајакнат енергетската ефикасност во јавните објекти (на пр. училишта, болници итн.). Проектите се договорени со владата за финансирање на неструктурни реновирања и енергетски ефикасни проекти кои ќе ја финансираат надворешната инфраструктура, изолацијата, системите за греење итн. Друго значајно прашање, како што информираат од Ромскиот образовен фонд, е **разликата** во квалитетот на капацитетите помеѓу градовите и руралните средини (Ромски образовен фонд). Овој диспарат им дава неправедна предност на децата кои живеат во урбани средини поради висококвалитетната средина во која живеат. Сепак, тоа не е случај со приградските средини, кои во Северна Македонија се претежно населени со етнички Албанци и Роми. Истражувањето на

ОЕЦД (ОЕЦД, 2019 година, стр.26) покажува дека помалку од 1% од децата во најсиромашните средини посетуваат предучилишно образование, споредено со 59,9% од децата во побогатите средини. Истражувањето покажа дека постои значителен јаз во стапките на присуство на деца во предучилишно образование на возраст од 3 до 4 години, од кои (36,5%) од македонската, (2,9%) албанската и (2,6%) ромската заедница. Во однос на албанското население, иако Албанците сочинуваат повеќе од 25% од населението, нивното присуство во системот е многу помал од тоа, со само 15,6% од средношколците и 5,5% од студентите. Може да се заклучи дека помалку привилегираните деца се соочуваат со поголеми потешкотии при пристапот и учеството во системот. Целта на Владата треба да биде спроведување на нови иницијативи кои ќе поттикнат повисоки стапки на упис, особено кај етничките заедници кои не се мнозинство.

Пристапност (Accessibility): Во Северна Македонија, сè уште доминира политичкото влијание во начинот на организирање и управување со училиштата. Северна Македонија се соочува со [предизвици](#) во однос на справувањето со дискриминацијата (Ромски образовен фонд). Постои недостиг на обука за директорите на училиштата за промовирање и застапување на инклузивното образование, а родителите со низок социо-економски статус и Ромите не се вклучуваат во процесите на одлучување во училиштата (училишните одбори). Исто така не постои интерес за преземање мерки за следење и борба против дискриминаторските претнезии и дејствија кон учениците од етничките малцинства (најчесто Роми), а не се преземаат мерки ниту против училиштата кои не успеваат да ги запишат сите деца од нивните средини. Северна Македонија сè уште нема развиено стратегија насочена кон искоренување на предрасудите и дискриминацијата на полето на образованието. Неподготвеноста за идентификување на дискриминацијата може да се забележи, особено кај просветните инспектори. Доколку одговорните не се во можност да го забележат тоа, стандардите не може да се спроведуваат.

Вториот фактор, физичката пристапност, треба да вклучува училишни објекти до кои е безбедно да се стигне. Почнувајќи од основните училишта, според Законот за основно образование, секое училиште во Северна Македонија е должно да ги запише децата од својот регион, кој го одредуваат општините. Обврските на општините се применуваат само за основното образование. Кога станува збор за средното образование, учениците имаат слобода да изберат каде сакаат да се запишат и што сакаат да учат. Поради таквата слобода, многумина избираат да се запишат во училиштата врз основа на можноста за идни академски достигнувања, меѓутоа, во некои случаи, многу од училишните објекти се многу подалеку од нивните живеалишта. За децата и нивните родители да не плаќаат за превоз, училиштата нудат бесплатни годишни билети за градскиот јавен превоз. Помошта во транспортот би можела да биде најмалиот грант што владата го нуди. Од учебната 2006/07 година основното и средното образование се бесплатни, што претставува бесплатна пристапност до задолжителното образование. Сепак, на товар на родителите сè уште остануваат неколку финансиски обврски, како што се предучилишното образование, високото образование, училишниот прибор, одржувањето, а во некои случаи и приватното тусторство. Овие трошоци можеби не се проблем за привилегираните семејства, но етничките заедници кои не се мнозинство најверојатно нема да можат да ги обезбедат овие финансиски средства, што предизвикува многу деца да не успеваат, да ја напуштат или да ја пропуштат можноста за образованието им биде на прво место. [Учениците](#) со низок социо-економски статус имаат помала веројатност да постигнат високи достигнувања во образованието, како што е случајот во Северна Македонија во споредба со многу од земјите на ОЕЦД, според оценките на ПИСА (24, ОЕЦД, 2019 г.). Недоследностите во исполнувањето на овие три фактори, поради надворешни влијанија, го обезвреднуваат правото на образование во Северна Македонија, создавајќи значителни отстапувања од европските стандарди.

Прифатливост (Acceptability): Северна Македонија е [мултиетничка](#) и [мултикултурна земја](#) во која 64,17% се Македонци, 25,17% Албанци, 3,5% Турци, 2,66% Роми, 0,48% Власи, 1,78% Срби, 0,84% Босанци и 1,04% припаѓаат на други етнички заедници. Бидејќи сите деца имаат право на образование, земјата мора да обезбеди минимални стандарди за квалитетно образование на сите овие заедници (Евридика). Во некои од училиштата е имплементирана јазична различност. Јазичната различност е овозможена преку [Законот за употреба на јазиците \(2018 година\)](#). Учениците (ОЕЦД, 2019) од поголемите етнички заедници кои не се мнозинство - албанската, турската и српската заедница - добиваат можност да добијат настава на својот мајчин јазик во основно училиште, а за учениците Албанци и Турци, и во средно образование, како и подоцна да полагаат државна матура на мајчиниот јазик по нивна желба. Сепак, постојат одредени проблеми во однос на способноста на владата да ја промовира меѓуетничката интеграција. Во повеќето повеќејазични училишта, наставата на различни јазици се одржува на посебен кат, дури и на посебни згради, со што се скратуваат или дури и се елиминираат сите контакти меѓу различните етнички заедници, со што им отежнува на учениците од етничките заедници кои не се мнозинство да го практикуваат и усовршуваат македонскиот јазик. Другиот предизвик е образованието на децата Роми, кои освен што имаат потешкотии да пристапат до училиштата, тие се соочуваат и со недостаток на квалитетно образование. Не постојат институции кои го покриваат ромскиот јазик, а има недостиг и од образован и квалификуван кадар кој би можел да биде ангажиран да предава. Најлошо од сè е што речиси и да нема обука за наставниците за надминување на овој дефицит. Освен ова, [Северна Македонија](#) има еден од највисоките проценти на ученици (52,2%) кои не покажале резултати во трите образовни области (читање, математика, наука) меѓу другите земји учеснички во ПИСА (ОЕЦД, 2019 година). Друг показател од ПИСА покажува дека девојчињата ги надминуваат момчињата во науката (за 20 поени) и во математиката (за 7 поени). Најголемата

предност на девојчињата се покажува преку нивните вештини за читање и пишување, што ги прави една година пред момчињата во однос на резултатите од тестовите (ОЕЦД, 2016). Поради овие несовпаѓања, како и фактот што сите кои ќе положат државна матура можат да се запишат на факултет, образовните јазови остануваат и по високото образование, со што дипломираните имаат многу помали шанси за вработување (процентот на дипломирани студенти од Северна Македонија вработени по дипломирањето е 55,4%, значително под нивото на ЕУ од 83%).

Приспособливост (Adaptability): Во Северна Македонија наставната програма ја подготвува Бирото за развој на образованието ([БРО](#)) во еден централизиран процес, што значи дека Бирото ја има главната моќ на одлучување (34). Со текот на годините се направени многу позитивни дополнувања на образовниот систем за да биде соодветен и ажуриран. Најновото дополнување на наставната програма за основно образование е [Наставната програма на Кембриџ \(„Македонија“\)](#), која наводно има за цел да го модернизира образовниот систем од прво до деветто одделение со имплементирање на повеќе активности за учење тет-а-тет. Кога станува збор за можноста децата да се приспособат, мора да се има предвид дека во раната возраст на развојот, умот не може да го задржи истото ниво на внимание во секое време. [Податоците](#) покажуваат дека училишните часови не се добро приспособени на возраста и развојот на децата, предизвикувајќи симптоми на стрес, лишување од сон и во иднина позагрижувачки проблеми по менталното здравје. За да се спречи подигање на трауматизирани идни генерации, училиштата треба да обезбедат пофлексибилна и посоодветна средина за настава (23, ОЕЦД, 2019 година). Друга пречка која допрва треба да се реши се прашањата кои се однесуваат на децата од етничките заедници кои не се мнозинство. И покрај современите дополнувања на образовниот систем, постигнат е мал, скоро никаков напредок во вклучувањето на децата Роми во образовниот процес. За системот да биде прилагодлив, мора да се направат одредени промени, почнувајќи од наставните

материјали и програми. Имајќи предвид дека секое дете има право на образование, децата треба да научат да избегнуваат дискриминаторски ситуации, а најдобро е тие вештини да се учат преку нивните [учебници](#) (24, Ромски образовен фонд). За децата да ги разберат и да ги прифатат етничките разлики, тие прво мора да ја разберат историјата и културата. Причината поради која има високо ниво на дискриминација кон децата Роми, особено се должи на фактот што учебниците во сегашните наставни програми не ја прикажуваат ромската култура, а кога ја прикажуваат, најчесто ја опишуваат преку негативни стереотипи. Учебниците треба да се направат поприлагодливи бидејќи тие имаат тенденција да бидат основа за разбирање на човечката пристојност и вредност кон другите. Наставната програма покрај општите предмети мора да наметне квалитетни наставни решенија и принципи, со цел правото на образование да се оствари максимално.

Како што посочува УСАИД, Северна Македонија [заостанува зад](#) другите земји во транзиција во многу аспекти, вклучувајќи ги образовните перформанси, подготвеноста за работа, етничката интеграција меѓу младите и вклучувањето на децата со попреченост во редовното образование („Образование | Македонија | Агенција за меѓународен развој на САД“). Дополнително, корупцискиот скандал во 2015 година уште повеќе го попречи нивото на развој на земјата (Лиман). Овој вид на политичка криза беше добра можност за граѓаните да го распознаваат слабиот кредибилитет на владата и нивото на корупција. Преземени се [чекори](#) за воспоставување законска и антикорупциска рамка, но сепак нивната имплементација останува голем предизвик. Докажано е, но и малку веројатно е дека регулаторните, надзорните и советодавните тела ќе ги извршуваат своите функции на ефикасен начин без никакви политички притисоци (Транспаренси Интернешнл, 2014 година). Владата сега ја спроведува новата Сеопфатна стратегија за образование за 2018-2025 година и го имплементира Акцискиот план за 2020 година, со цел да преземе активности за подобрување на концептот на учење и настава,

како и развивање на поприлагодлива наставна програма. Сепак, и покрај слабите резултати на земјата во оценувањата за напредокот на земјата, нејзините политики имаат многу малку [влијание врз зголемувањето на резултатите од учењето и имплементацијата на стратегиите за следење](#) (ОЕЦД, 2019). Министерството за образование и наука (МОН) е одговорно за развивање стратешки и правни документи и дефинирање и спроведување на политики за сите нивоа на образование, но сепак нема технички капацитет за креирање политики базирани на докази или следење на имплементацијата на ваквите политики (МОН, 2018 г.). За да има суштински резултати на перформансите на младите и успешното спроведување на акциските планови на владата, мора редовно и доследно да се прибираат податоци. На земјата и недостасуваат вакви податоци, што претставува огромна пречка за соодветно следење на различните образовни активности и квалитетот на образованието. Бидејќи нема јасни показатели за моменталната состојба во полето на образованието и нејзината стапка на успех, владата не е во состојба да ги идентификува прашањата што треба да се подобрат, со што ја прави неподготвена за развој на нови образовни стратегии. Со други зборови, за владата да ги исполни стандардите на успешните европски земји и да оддаде соодветно почитување на важноста на правото на образование, таа мора да се ослободи од високите нивоа на корупција кои ги прави немоќни надлежните, да собираат податоци и ефикасно да ги имплементираат политиките за следење.

Како земја во транзиција, за Северна Македонија да стане членка на Европската Унија, постојат задолжителни критериуми кои земјата е должна да ги спроведе и исполни. Секоја година Европската комисија подготвува Извештај за напредокот на секоја земја во процесот на транзиција, за да покаже дали тие земји постигнале некаков напредок и дали се подготвени да станат дел од Унијата. Следните параграфи нудат информации од извештаите за последните три години (2018-2020) чии општи трендови покажуваат само умерен напредок.

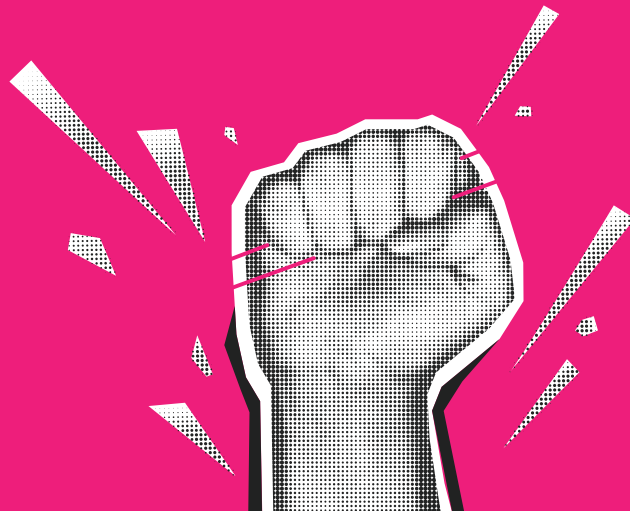
Во 2018 година, Владата ја усвои [Сеопфатната стратегија за образование 2018-2025](#), која покажа одредено придвижување на патот кон подобрување (Извештај на поранешната југословенска Република Македонија 2018 година). И покрај тоа, не успева да ги имплементира стратегиите што ги усвоила од 2016 година како што се стратешката рамка за образование, поддршката за обука на наставниците, професионален развој на наставниците и ефективен процес на оценување, пристап до квалитетно образование за сите деца во предучилишна возраст, децата со пречки во развојот и децата од ромската заедница. Некои од предизвиците се недоволните финансиски средства за образованието, стапката на уписи во предучилишно образование и нулта одделение, подобрувањето на квалитетот на основното и средното образование и стапката на завршување на истите. Според [проценката на ПИСА](#), Северна Македонија го држи рекордното четвртото место од дното од вкупно 70 земји (5,7,8) („Резултати во фокус од ПИСА 2015“). На етничките заедници кои не се мнозинство и на учесниците во програмите за стручна обука им недостасува квалитетно образование, кои го заслужуваат, како и квалификуван кадар за пренесување на знаењето.

Продолжувајќи со извештајот за напредокот од [2019 година](#), повеќето обврски од 2018 година останаа исти, со оглед на тоа што имаше ограничен напредок со Законот за високо образование и имплементацијата на Сеопфатната стратегија за образование (Извештај за Северна Македонија 2019 година). Финансиските средства од буџетот наменети за образованието беа загрижувачки во 2018 година, но износот остана ист и во 2019 година. Овие проблеми се впечатливи и кога станува збор за стапките на упис, квалитетот на образованието и стапките на завршување, кои сите останаа генерално ниски. Ваквите ниски показатели претежно се најчести кај етничките заедници кои не се мнозинство, помалку привилегираните деца и/или децата со посебни образовни потреби.

Извештајот на Европската комисија за [2020 година](#) покажува одреден напредок со усвојувањето на новиот Закон за основно образование и новиот Закон за наставници и соработници во основните и средните училишта, реформите во стручното образование и обука и бавен напредок во Сеопфатната стратегија за образование 2018- 2025 година (Извештај за Северна Македонија 2020 година). Некои од мерките што допрва треба да се спроведат вклучуваат поддршка за обука на наставници, подобрување на пристапноста за децата од друга етничка припадност (најчесто Роми), поинклузивно образование, како и решавање на проблемите со онлајн училниците кои станаа единствениот извор на настава поради пандемијата со КОВИД-19.

Да резимираме, Европската унија ги охрабрува и поддржува не само нејзините земји-членки, туку и земјите кандидати во нивните заложби да обезбедат ефикасно образование и стручна обука за своите граѓани. Земјата направи многу дополнувања во образовниот систем за да ги исполни барањата и да успева на својот пат да стане земја-членка. Сепак, и покрај вложените напори, многу од претходно споменатите прашања допрва треба да се решат. Во Извештаите за напредокот се посочува дека Европската Комисија постојано ни укажува дека треба да ги преземеме истите мерки. Тие вклучуваат подобрувања во стратешката рамка, поддршка за обука на кадарот и подобрување на квалитетот на образованието за децата во предучилишна возраст, децата со посебни образовни потреби и децата Роми. Овие прашања се чекор назад во однос на приспособувањето на правото на образование и неговите основни барања. За да се случат реални подобрувања, мора да се повлече линија помеѓу политичкото влијание и она што е неопходно за образовниот систем и младите. Доколку државата не преземе соодветни мерки за справување со недостатоците во образовниот систем, никогаш нема да ги надмине, така што Поглавјето 26 нема никогаш да биде препознаено и оценето со целосна подготвеност и одличен напредок од страна на Европската комисија.

6. ЗАКЛУЧОК

Во општество кое се води од политички придобивки, основните човекови права се во стагнација веќе долго време. Образованието е од клучно значење, почнувајќи од личен до глобален раст и развој. Поради неговото влијание, правото на образование е витално право за кое сите луѓе треба да имаат право и треба да го почитуваат за тоа да има значење. Образованието треба да биде клучот кон обезбедување цврста почва за благосостојба и искористување на целосниот потенцијал на секој поединец, а со тоа и на општеството како целина.

Правото на образование е признаено со многу ратификувани меѓународни договори. Ваквите договори создаваат заедничка основа што овозможува прифаќање и разбирање на правото, со што се овозможува негово спроведување и практикување на глобално ниво. Поглавјето 26 на ОН е од голема важност во овој дел бидејќи се однесува на основните барања за правото на образование во секоја земја. Како и со секое друго човеково право, правото на образование е условено со критериуми што секоја земја мора да ги почитува и исполни за правото да го има саканиот ефект. Овие критериуми се елементите 4А на образованието - приспособливост, достапност, пристапност и прифатливост.

Северна Македонија покажа одредено ниво на реализација на правото на образование, но се уште постои голем јаз и потреба за подобрување. И покрај тоа што владата има спроведено многу иницијативи и акциски планови со цел да ја насочи наставата и учењето поблиску до потребите

на учениците, сепак нема значајни резултати кои покажуваат подобрување на образовните показатели во земјата. Стапката на уписи останува незадоволителен, а уште позагрижувачки е процентот на ученици кои ги завршуваат сите задолжителни образовни нивоа, уште повеќе во високото образование. Тоа сугерира постоење на стандарди кои не се (добро) имплементирани и образовен систем кој е во стагнација. Бројките што ги прикажуваат резултатите на учениците на домашно ниво се ниски, а уште пониски на ниво на ЕУ. Северна Македонија треба да ги идентификува и да биде свесна за бавниот, но постојан пад на адекватно образованата младина во земјата. Освен ова, корупцијата и политизацијата исто така треба да се наведат како некои од главните причини за кршење на ова право. Извештаите на Европската комисија, исто така, покажуваат дека земјата навистина направи неколку подобрувања со своите мерки во текот на годините, иако нагласува дека најважните прашања допрва треба да се решат.

Земја во која владее корупција и цели само да биде прифатена во ЕУ без да ги изврши потребните внатрешни промени и едвај да се справува со предизвиците на национално ниво, не може да се движи подалеку од сегашната точка. Како заклучок, образованието треба да се смета како клучен инструмент за премин од една непродуктивна средина кон една посветла иднина, што значи дека треба да биде еден од највисоките приоритети на секоја земја. Поради овие причини, ги изнесуваме препораките презентирани во следниот дел.

7. ПРЕПОРАКИ

Врз основа на темелно истражување, главните наоди и утврдените главни предизвици, развигме збир на препораки кои можат да дадат генерална насока кон исполнување на 4А за правото на образование. Тие се проследени до државните институции – Собранието, Владата и пред се и основно Министерството за образование и наука.

- » **Подобрување на регулативата, особено нејзината имплементација во однос на обезбедувањето безбедна и удобна средина за учење** (преку справување со предизвиците како што се недостиг на санитарни производи, недостаток на соодветна подготовка на оброците, недостаток на греење, недостаток на училишна опрема);
- » **Подготовка на сеопфатна стратегија насочена кон искоренување на предрасудите, дискриминацијата и сегрегацијата во областа на образованието, која ќе оди подалеку од решавањето на стереотипите, предрасудите и дискриминацијата во учебниците** (ова вклучува дискриминација кон ученици од различна етничка припадност, религија, пол и ученици со попреченост, особено од наставниот и раководниот кадар, други изведувачи или лица ангажирани во образовниот процес, и да се продолжи процесот на ревизија на учебниците);
- » **Развивање и спроведување на долгорочен план за целосно обновување на образовната инфраструктура во смисла на обезбедување пристапна и достапна инфраструктура и напори да се намали јазот на квалитетот на образованието меѓу урбаните и руралните средини;**
- » **Промовирање пофлексибилна и посоодветна средина за учење која ќе ги земе предвид благосостојбата и менталното здравје на сите ученици** (повеќето ученици имаат тенденција да се лишени од сон, имаат високи нивоа на стрес и се склони кон развој на проблеми по менталното здравје);

8. КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Advancing Education of Roma in Macedonia, Country Assessment and the Roma Education Fund's Strategic Directions, 2007
- CESCR General Comment. "on the Right to Education (Article 13 of the Covenant)." Education STRATEGY 2018-2015 and Action Plan. - Skopje : Ministry of Education and Science of the Republic of Macedonia, 2018
- Committee on Economic, Social and Cultural Rights. CESCR General Comment No. 13: The Right To Education (Art. 13). OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS, 1999.
- Doe, John. "Population: Demographic Situation, Languages and Religions." Text. Eurydice - European Commission, October 9, 2017. https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/republic-north-macedonia/population-demographic-situation-languages-and-religions_en.
- "Education | Macedonia | U.S. Agency For International Development". Usaid.Gov, 2021, <https://www.usaid.gov/macedonia/education>.
- European Commission, Eurydice. Available at: European Commission. "Erasmus+ annual report 2018." (2019). <https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice>
- European Union Agency for Fundamental Rights. "Article 14 - Right to Education," April 25, 2015. <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/14-right-education>.
- "General Comment No. 13: The Right to Education (Art. 13)," n.d., 16.
- Guide On Article 2 Of Protocol No. 1 To The European Convention On Human Rights -Right To Education. European Court Of Human Rights, 2021.

- Hub, Knowledge. "Transparency International Knowledge Hub." Text/html. Knowledge Hub. Knowledge Hub, September 10, 2021. <https://knowledgehub.transparency.org/>. <https://knowledgehub.transparency.org/helpdesk/former-yugoslav-republic-of-macedonia-overview-of-political-corruption>.
- Juraj Vantuch et al. "PEER REVIEW REPORT FORMER YUGOSLAV REPUBLIC OF MACEDONIA - DECENTRALISATION AS PART OF OVERALL VET REFORM IN THE FORMER YUGOSLAV REPUBLIC OF MACEDONIA." ETF, February 2004.
- Klees, Steven J., and Nisha Thapliyal. "The right to education: The work of Katarina Tomasevski." *Comparative Education Review* 51.4 (2007): 497-510.
- "Macedonia." Accessed September 10, 2021. <https://www.cambridgeinternational.org/working-with-governments/our-experience/macedonia/>.
- Ministry of Education and Science of the Republic of Macedonia. EDUCATION STRATEGY FOR 2018-2025 And Action Plan. 'Sveti Kliment Ohridski' National And University Library, Skopje, Skopje, 2018.
- MoES (2018), Republic of North Macedonia - Country Background Report, Ministry of Education and Science, Skopje.
- "North Macedonia: Sustainability Of Delivery, Financing For Municipal Infrastructure & Services". Documents1.Worldbank.Org, 2019, <http://documents1.worldbank.org/curated/en/895891585572402792/text/Concept-Project-Information-Documents-PID-Primary-Education-Improvement-Project-P171973.txt>.
- North Macedonia 2019 Report. European Commission, Brussels, 2019, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-north-macedonia-report.pdf>. Accessed 26 July 2021.
- North Macedonia 2020 Report. European Commission, Brussels, 2020, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/north-macedonia_report_2020.pdf. Accessed 26 July 2021.
- OECD Publishing, Paris, <https://dx.doi.org/10.1787/9789264266490-en>
- OECD (2016), "PISA 2015 Results in Focus", PISA in Focus, No. 67, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/aa9237e6-en>
- OECD (2016), PISA 2015 Results (Volume I): Excellence and Equity in Education, PISA,
- OECD (2019), OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education: North Macedonia, OECD Review of Evaluation and Assessment in Education, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/079fe34c-en>.
- OECD. "The Education System in the Republic of North Macedonia," June 28, 2019. <https://doi.org/10.1787/9b99696c-en>.
- "PISA 2015 Results in Focus." OECD, 2018.
- "Primary Education Improvement Project." The World Bank, 28 February 2020, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/895891585572402792/text/Concept-Project-Information-Documents-PID-Primary-Education-Improvement-Project-P171973.txt>.
- Schleicher, Andreas, and Benjamin Perks. "OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education: North Macedonia." OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education, 2019, doi:10.1787/079fe34c-en.
- "The Education Deficit - Failures To Protect And Fulfill The Right To Education Through Global Development Agendas". Human Rights Watch, 2016, <https://www.hrw.org/report/2016/06/09/education-deficit/failures-protect-and-fulfill-right-education-through-global>.
- The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2018 Report. European Commission, Strasbourg, 2018.
- United Nations North Macedonia. Sustainable Development Goals Voluntary National Review. 2020, https://sdgs.un.org/sites/default/files/documents/26387VNR_2020_Macedonia_Report.pdf. Accessed 26 July 2021.
- Закон за Ратификација на Конечната спогодба за решавање на разликите опишани во резолуциите 817 (1993) и 845 (1993) на Советот за безбедност на Обединетите нации, за престанување на важноста на Привремената спогодба од 1995 година и за воспоставување на стратешко партнерство меѓу страните „Службен весник на Република Македонија“ број 7/2019 од 14.01.2019: <https://www.slvesnik.com.mk/Issues/1c2c606e0a894e1ea3f2cd277ff6a1fa.pdf?fbclid=IwAR2wy3ybFh8MfNksQHIS7bDhU2ImzB-8wVvaGzycnn207jRjJNxFGBhZu1oE>
- Закон за употреба на јазик кој го зборуваат најмалку 20% од граѓаните во Република Македонија и во единиците на локалната самоуправа. "Службен весник на Република Македонија" број 101/ 2008: <https://www.slvesnik.com.mk/Issues/DE07B4F6DDF-BE948A0DFE2CFF240F02C.pdf>

